

СУДОВА СИСТЕМА ЄВРЕЙСЬКИХ ГРОМАД УКРАЇНИ ТА НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХІХ СТОЛІТТІ

УДК 342.924

Кальян О.С.,

к.ю.н., доцент кафедри
правознавства Полтавського
інституту економіки і права
Відкритого міжнародного
університету розвитку людини
«Україна»

Анотація: У науковій статті розглядаються питання діяльності судової системи єврейських громад України та наводиться опис нормативних засад її діяльності в ХІХ столітті

Ключові слова: судова система, єврейська громада, нормативні засади

Постановка проблеми. Становлення незалежної Української держави відзначене бурхливим процесом наукового дослідження історії національного державного та правового життя. Інтерес до історії національного права викликаний прагненням ліквідувати «білі плями», виникнення та існування яких певною мірою було пов'язане з тривалими попередніми заборонами ідеологічного характеру, щодо дослідження українського права; іншим чинником, який зумовив інтерес до правового минулого, стало усвідомлення необхідності відтворити об'єктивну, неупереджену картину генези та еволюції національної правової системи для визначення потенційних можливостей її подальшого розвитку.

В зв'язку з цим аналіз діяльності судової системи єврейських общин та їх вплив на правозастосовчу практику щодо єврейської національної меншини на українських землях в ХІХ столітті видається корисним і актуальним у декількох аспектах. Вважаємо, що важливим чинником необхідності звернення до історії української правової системи даного періоду є той факт, що період першої половини ХІХ ст. був визначальним для формування українського права як європейського за змістом і спрямованістю. Актуальність цього дослідження також вбачається в тому, що протягом останніх десятиліть відбувалося накопичення значних за обсягом і принципових за значенням теоретичних набутків як у правознавчих, так і в суміжних науках (історичних, суспільствознавчих). Крім того, відмова від ідеологічних обмежень дала змогу оцінювати історичні процеси не тільки з марксистських позицій, а і з урахуванням можливостей інших підходів. Це вимагає теоретичного переосмислення фактів і явищ доби, яка розглядається, на основі сучасних теоретичних та методологічних досягнень.

Слід зазначити, що окремі питання діяльності судової системи єврейських громад України та нормативних засад її діяльності в ХІХ столітті досліджували у своїх працях такі науковці, як Ю. Гессен, В. Леванда, І. Оршанський, І. Лютостанський, А. Субботін та інші. Однак необхідність комплексного аналізу судової системи єврейських громад України та нормативних засад її діяльності у вищезазначених хронологічних межах зумовлена необхідністю сучасної неупередженої оцінки темпоральних змін правового становища євреїв в Україні.

Мета дослідження полягає у проведенні аналізу діяльності судової системи єврейських громад України та визначенні нормативних засад її діяльності в ХІХ столітті.

*Стаття рекомендована
до друку кафедрою право-
знавства Полтавського
інституту економіки і
права вищого навчаль-
ного закладу «Від-
критий міжнародний
університет розвитку
людини «Україна»
(протокол № 3 від «01»
листопада 2011 року).*

Проблеми застосування законів про євреїв у Російській імперії презентовані численним матеріалом у вигляді збірників судової практики сенату, складених практикуючими тоді юристами, та сенатських записок [8, 186].

Попри численну і різноманітну джерельну базу історія правозастосовчої діяльності Сенату в законодавчій сфері стосовно євреїв не охоплена сучасними дослідниками частково тому, що аналіз джерел вимагає від істориків знань у сфері юриспруденції.

На початку ХХ століття обговорення практики Сенату у справах євреїв виходить на сторінки періодичних видань. Відомі адвокати Л. Айзейберг, М. Вінавер доводили регулярно до відома населення та роз'яснювали нові постанови сенату про права євреїв [7].

З моменту застосування судових установлень 20 листопада 1864 р. та прийняття нових статутів кримінального і цивільного судочинства виникли принципово нові умови для формування судової практики та захисту прав єврейського населення Російської імперії.

На відміну від інших країн, Російська імперія устаткувала від Польщі не тільки величезну кількість єврейського населення, але й усю систему польсько-єврейського законодавства. Ця система визначала відносини двох різних соціально-культурних світів – польського і єврейського, католицького і іудейського. Єврейська громада жила за власними законами. Польська влада не втручалася у громадське самоврядування, дозволяючи євреям самостійно вирішувати свої проблеми. Російська влада, з одного боку, гарантувала євреям збереження їхньої національно-релігійної та соціальної автономії, що знайшло своє підтвердження в існуванні кагальної системи управління єврейськими громадами.

Уряд прагнув звужити права євреїв у соціально-економічній сфері, не допустити їх на державну і військову службу. Обмежити їхню присутність у сільській місцевості. Євреї не вписувалися у «правильно» влаштовану державу, оскільки спосіб їхнього життя був несумісним ні з державним управлінням, ні із суспільним благом.

На погляд законодавця євреї був насамперед членом особливої конфесії – іудаїзму. Дж. Клір писав, що наслідування принципів особистої зацікавленості й освіти мало б призвести до появи нового «виправленого єврея», гідного довіри й місця в російському суспільстві, що освічені євреї самі з відразою відкинуть кагальний спосіб життя, що в існуванні кагалів не буде жодної необхідності [4, 168].

Однією з останніх спроб урегулювати єврейське питання було видання чергового «Положен-

ня про євреїв» 1844 р., згідно з яким ліквідувалися кагали, а єврейська громада підпорядковувалася загальному управлінню [3, 30–31]. Висунута обов'язкова умова: «Перешкоджати євреям вступати на громадську службу, доки вони залишатимуться в єврейському законі» [1, 106].

Одним із проявів єврейської автономії було право на незалежну судову систему. Судові заклади єврейської общини зазвичай розглядали позови євреїв, проте траплялося, що неєвреї волів вирішити свою справу в єврейському суді. На чолі судової системи общини перебував її рабин, і влада надавала великого значення званню рабина та його досвіду у справах. З її точки зору єврейські суди, як і інші інститути автономії, були покликані забезпечити законність і порядок, потурбуватися про те, щоб громадське і господарське життя общини проходило нормально. Під час розгляду порядку виборів в общині разом з кагалом обиралися судді. У кожній общині існував постійний суд, судова колегія обиралася щорічно у проміжні дні свята Песах [2, 318].

Суди розрізнялися за своїм авторитетом та компетентністю. Діяли три суди – нижньої, середньої і вищої інстанції. До компетенції суду нижньої інстанції входили дрібні майнові позики, справи про моральність, бійки та сварки жінок на базарі і т. ін. Суд середньої інстанції розглядав більші й важливіші справи. Ці суди засідали щодня. Суд вищої інстанції збирався лише двічі на тиждень, і на його розгляд виносилися всілякі майнові позики у великих розмірах. За необхідності на цьому суді головував рабин общини. Суд общини, де був цвинтар, постійно обслуговував євреїв з усіх сіл та невеличких містечок, які ховали своїх близьких на цьому цвинтарі, і суд великої громади, що очолювала округ, вважався верховним судом для всіх общин, що входили туди. Суду на чолі з головою були не єдиною юридичною інстанцією. У низці питань сам кагал виступав як суд [5, 153].

Керівникам общини належало обговорювати справи про відсотки, чвари і бійки, оренду і податки, штрафи і покарання, а общинним судам – майнові позови. Керівникам общини не годилося втручатися в майнові позови, а суддям – у перераховані вище справи, що не проводилися ними.

Суди, що працювали під керівництвом рабина, розглядали майнові позови, які вимагали незначної спеціалізації, тоді як кагал вирішував конфлікти, що могли вплинути на хитку систему відносин, які повсюдно встановлювалися між євреями та неєвреями.

Слід звернути увагу на покарання судів і общини для злочинців. Одним із найпоширеніших покарань

було утримання під вартою. Серед покарання таким чином перше місце займають банкрути – «втікачі», або, як їх тоді називали, промовляючи: немає в мене. Іншим видом покарання було виставлення біля ганебного стовпа – «куне». В одному із закутків коридору синагоги, зазвичай головної синагоги міста, «виступали із стіни» дві залізні штаби. Там розміщували злочинця, приковуючи його за руки залізним ланцюгом. Другим ланцюгом злочинця прив'язували за шию до стіни [6, 191].

В окремих синагогах, наприклад у Львівській, збереглася пам'ять про часи влади кагалу – дві залізні штаби для ланцюгів. Суди і кагальна влада не застосовували смертної кари. З донощиками розправлялися без співчуття.

Рідше застосовувалися покарання у вигляді відтекання органів, як було поширеним тоді і в неєврейському світі.

Найбільш звичним тілесним покаранням було побиття палицями, від якого в багатьох випадках дозволялося відкупитися грошми. Карали також голінням голови чи відрізанням бороди. Подібні заходи не застосовувалися широко, бо в розпорядженні кагалу було чимало інших видів покарання на кшталт вигнання з міста, позбавлення права займатися ремеслом, публічного осуду, позбавлення права обирати і бути обраним в общинні заклади.

У середині XIX століття уряд знову повертається до соціально – економічних складових у своєму праг-

ненні врегулювання єврейського питання. А найкращим варіантом за розв'язання єврейського питання було повернення до християнства, хоча великих сподівань на це не покладали. У 1856 російський уряд зробив висновок про те, що для повноцінної асиміляції євреїв з їх наступною інкорпорацією до системи соціальних відносин імперії заважають певні правові обмеження.

За лібералізацію обмежувального законодавства виступили як представники місцевої влади, так певна частка єврейського купецтва.

Зважаючи на вищевикладене, слід відзначити, що судова система єврейських громад України мала досить складний характер, місцеві суди, до яких входили рабин – голова та невчені люди; суди округів, що склалися з видатних робітників і виконували функцію апеляційних інстанцій; кагали, що розглядали певні види справ. Діяльність єврейських судів сама по собі була важливою частиною структури єврейської громади, акумулюючи чимало кількості актуальних повсякденних проблем. З іншого боку, судові інститути стали формотворчим елементом у механізмі, завдяки якому єврейська національна меншина вписувалася в соціум. Цей механізм функціонував, завдяки розподілу судових повноважень у сфері суду над євреями між єврейською громадою і християнськими владою. Частково це було обумовлено і самою єврейською традицією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гессен Ю. История еврейского народа в России / Ю. Гессен ; составл. В.Ю. Гессеном при участ. В.Е. Кельнера. – 2-е изд. исправ., с предисловием и библиограф. – М., Иерусалим, 1993. – 234 с.
2. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем [под общей ред. д-ра Л. Каценельсона и барона Д.Г. Гинцбурга] / Издание о-ва для науч. Евр. изд-ий и Изд-ва Брокгауз–Эфрон. – В 16 томах. – СПб., 1908–1913.
3. Записка о правах жительства и передвижения евреев. Составлена Департаментом Общих Дел Министерства Внутренних Дел в сентябре 1906 г. – СПб., 1906. – С. 53
4. Клиер Дж.Д. Россия собирает своих евреев: (происхождение еврейского вопроса в России: 1772–1825). – М.: Мосты культуры; Jerusalem: Geshtarim, 2000. – 352 с.
5. Лютостанский И.З. Талмуд и евреи / И.З. Лютостанский. – Кн.4. – 3-е изд. исправ.и значительно доп. – СПб.: Пашкевич, 1905. – 352 с.
6. Оршанский И.Г. Евреи в России. Очерки экономического и общественного быта русских евреев / И.Г. Оршанский. – СПб.: типография О.И. Бакста, 1877. – 439 с.
7. РГИА. Ф. 1330, ед.хр 309–367, д. 1341
8. Полный хронологический сборник законов и положений, касающийся евреев, от Уложения царя Алексея Михайловича до настоящего времени, от 1649–1873 г.: Извлечение из полных собраний законов Российской империи / [сост., изд. : В.О. Леванда]. – СПб.: Тип. К.В. Трубникова, 1874. – 1184 с.

**СУДЕБНАЯ СИСТЕМА
ЕВРЕЙСКИХ ОБЩИН УКРАИНЫ
И НОРМАТИВНЫЕ ОСНОВЫ ЕЕ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В XIX ВЕКЕ**

Кальян А.С.

Аннотация: В научной статье рассматриваются вопросы деятельности судебной системы еврейских общин Украины и приводится описание нормативных основ ее деятельности в XIX веке.

Ключевые слова: судебная система, еврейская община, нормативные основы.

**JUDICIAL SYSTEM OF JEWISH
COMMUNITIES AND UKRAINE
ITS NORMATIVE BASIS IN
THE XIX CENTURY**

Kalyan A.S.

Summary: In the scientific article examines the court system of Jewish Communities of Ukraine and describes the normative principles of its activities in the XIX century.

Keywords: legal regulations, sources, legal status, national minority.